

„Смисл проблеми не в тому, що особистість навчається довільно регулювати поведінку”, що забезпечує поява більш ранніх онтогенетично новоутворень („система я”, „ієрархія мотивів”, довільні акти тощо). Більш важливе те, що в процесі розвитку людина починає визначати в тій чи іншій мірі свій власний психічний розвиток, керувати ним (Ломов Б.Ф., Костюк Г.С.).

Кумуляція ефекту виникаючих у розвитку „психічних ароморфозів” (рефлексії, самосвідомості, особистості тощо) є основою формування „третичних ознак” (Л.С. Виготський) і вторинної, генетично більш пізньої форми існування психічного (С.Л. Рубінштейн). Вони є основою виникнення нових рівнів психічного розвитку (суб’єкт, особистість), нових рівнів регуляції і нового способу організації психологічних процесів (самосвідомість, суб’єкт, саморегуляція, рефлексія, ВПФ, воля тощо). Сукупна їх реорганізуюча дія призводить в підлітковому і юнацькому віці до трансформації структури процесу розвитку такого масштабу, яка становить зміну самого його типу (способу, логіки здійснення) в онтогенезі, до зміни самої природи психічного розвитку і подальшого напрямку його розгортання.

Кумулятивний функціонально-перетворюючий ефект вікових центральних новоутворень психічного розвитку виявляється в їх спільному, істотному впливі на генетичну реорганізацію системи його детермінант. Вони відіграють значну функціональну роль як у процесі трансформації одного періоду вікового розвитку в інший, так і у ході зміни, руху, розвитку самого психічного розвитку в онтогенезі як цілісного, системно-організованого процесу (зміна закономірностей, механізмів і рушійних сил розвитку). Сукупний інтегративно-реорганізуючий вплив центральних (основних) новоутворень психічного розвитку є суттєвою складовою переходу від одного типу психічного розвитку (логіка становлення в дитинстві) до іншого, який пов’язаний з іншим способом організації процесів психічного розвитку в дорослості, з іншим його напрямком у межах всієї системи.

Література:

1. Виготський Л.С. Собр.соч.: В 6т. Т. 1.-М.: Педагогіка, 1982.
2. Виготський Л.С. Собр.соч.: В 6т. Т. 2.-М.: Педагогіка, 1982.
3. Виготський Л.С. Собр.соч.: В 6т. Т. 4.-М.: Педагогіка, 1984.
4. Виготський Л.С. Собр.соч.: В 6т. Т. 5.-М.: Педагогіка, 1983.
5. Виготський Л.С. Собр.соч.: В 6т. Т. 6.-М.: Педагогіка, 1984.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості/ За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад.шк., 1989.
7. Ломов Б.Ф. О системной детерминации психических явлений и поведения// Принцип системности в психологических исследованиях.-М.: Наука, 1990.-С.10-18.
8. Шамне А.В. Феномен новообразований психического развития в контексте системного подхода// Вісник Дніпроп.ун-ту. – 2001.- Вип..7.-С.23-28.

О.В. Комарова

ЕВРИСТИЧНА БЕСІДА ЯК ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Спрямованість сучасної шкільної освіти на розвиток здібностей і можливостей особистості кожного учня висуває нові вимоги до методів

і прийомів навчання. Як свідчить практика навчання з біології, одним з ефективних методів, що розвиває творчі здібності учнів, є евристичний. А такий прийом, як застосування пізнавальних задач, дозволяє включити в роботу максимальну кількість учнів в класі. Цим самим створюються сприятливі умови для розвитку творчих здібностей більшості школярів на уроці. Наводимо приклад пізнавальної задачі для 7-го класу.

Задача. Свого часу В. Гарвей сказав, що природа нічого не створюючи зря, не дала серця тим тваринам, які його не потребують, і створила його лише тоді, коли виникла потреба у його функціях. 1. Обґрунтуйте висловлювання вченого або спростуйте його, спираючись на власні знання. 2. Якщо вам важко відповісти на питання 1, пригадайте: а) на якому етапі еволюційного розвитку тваринного світу виникло серце, б) які функції воно виконує у цих примітивних тварин. Яка будова серця в них? в) як вдосконалюється будова та функції серця у тварин, що еволюційно виникли пізніше? 3. Чому у таких організмів, як одноклітинні, кишковопорожнинні, плоскі та круглі черви серце відсутнє? Які клітини, тканини та органи виконують функції серця в них? 4. Який існує зв'язок між будовою серця тварини та загальним рівнем її організації (мається на увазі рівень розвитку більшості систем органів тварини)? 5. З чим пов'язане виникнення серця як центрального органу кровообігу у тварин? 6. Поверніться до першого питання і сформулюйте загальний висновок про правомірність слів В. Гарвея.

Питання задачі побудовані з метою організації евристичної бесіди на уроці. Перше запитання спрямоване на створення проблемної ситуації. Наступні питання розбивають задачу на декілька підзадач і поступово спрощують вихідне завдання. Наведена пізнавальна задача сприяє закріпленню як суто фактологічних репродуктивних знань (запитання 2а, 2б), так і потребує встановлення причинно-наслідкових залежностей між знаннями (питання 2в, 3, 4, 5). Застосування пізнавальних задач цінне ще й тим, що вони дозволяють встановлювати зв'язки між учнівськими знаннями різного рівня узагальненості. Наведена задача розкриває, наприклад, такі зв'язки між знаннями низького рівня узагальненості та високого рівня узагальненості, як:

- будова серця тварини – рівень організації тварини;
- будова серця тварин різних класів – еволюція кровоносної системи тварин.

А ось цей зв'язок характеризує залежність між знаннями високого рівня узагальненості. До речі його засвоєння можливе тільки після засвоєння попередніх двох залежностей:

- еволюція тваринного світу – загальне підвищення рівня організації тварин.

Власний досвід роботи з пізнавальними задачами дозволяє стверджувати, що вони сприяють розвитку особистості більшості школярів в класі.

О. Лаврентьєва

ДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРУВАННЯ МАТЕРІАЛУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІВЬ

У статті Лаврентьєвої Олени Олександрівни „Дидактичні підходи до структурування матеріалу з метою формування інтелектуальних умінь” надані принципи, що дозволяють закласти підґрунтя для конструювання

дидактичної системи. Однак їх використання є необхідною, але не достатньою умовою, з огляду структури інтелекту. Важливим фактором виступає особливість знань, які повинні бути структуровані у відповідності з закономірностями мисленнєвої діяльності.

In Elena Alexandrovna Lavrentjevoj's article "Didactic approaches to structurization of a material with the purpose of formation of intellectual skills" are offered principles, which allow to put in pawn bases for designing didactic system. However their use is necessary, but not a sufficient condition, proceeding from structure of intelligence. As the important factor feature of knowledge, which should be structured according, to laws of intellectual acts.

Формування інтелектуальних умінь передбачає включення як раціональної так і особистісної сфери учня. У нашому дослідженні ми будемо намагатися створити дидактичну систему, що дозволяє в рамках навчального процесу створювати умови для формування інтелектуальних умінь.

Якщо у структурі методів навчання окреслюється місце мисленнєвій діяльності учнів, то закономірності й принципи навчально-виховного процесу визначають сутність цієї діяльності. Проведений нами аналіз показує, що виділити принципи наочності, системності, цілеполагання, активності, мотиваційного забезпечення, етапності, міжпредметності, проблемності, диференціації такі, які повинні стати основою побудови спеціальної методики. (С.В. Лазаревський, І.Я. Лернер, В.Ф. Паламарчук)

Ця умова є необхідною для формування мислення, вона забезпечується змістом навчально-виховного процесу, але є не достатньою для формування інтелектуальних умінь з огляду структури інтелекту. Основною вимогою виступає особливість знань, які мають бути міцними, необхідними, достатніми та структурованими у відповідності із закономірностями мисленнєвої діяльності.

Організація системного знання вище ніж у ізольованих частин й функціонування системи забезпечується більш узагальненими вміннями. П.М. Ерднієв пояснює це явищем „самокорекції”, що забезпечується зворотною операцією, яка є у наявності при викладанні матеріалу у вигляді спеціально структурованих одиниць.

Структурування у дидактичному та методичному плані є процедурою, за допомогою якої основні елементи змісту навчального матеріалу вибудовуються в єдиних зв'язках та відношеннях, та відображають: логіку загально-історичного процесу пізнання та його результатів; технологію процесу розпізнання явищ, впорядкування їх у систему; виявляють та пояснюють сутність явищ; перетворюють їх. (Б. І. Коротяєв)

А.М.Сохор вважає структурними компонентами поняття та судження, графічно виявляє зв'язки та відношення між ними. За логічними процедурами опису, пояснення та перетворення структурує Б.І.Коротяєв. У В.Ф.Шаталова блоками є „опорні конспекти”. Існує напрямок, коли будуються різноманітні моделі з виділенням головного у матеріалі (В.Ф. Паламарчук). У підході В.Р. Ільченко структурування змісту відбувається на міжпредметній основі.

Принципами структурування є:

1. Виявлення цілісних, відносно самостійних систем, їх елементів,
2. Ранжирування матеріалу у системі:
  - 2.1. Описуючий матеріал (поняття),
  - 2.2. Пояснюючий (закони та їх доказ),
  - 2.3. Той, що наказує (принципи, правила, рекомендації по перетворенню).

3. Відтворення зв'язків та відношень. [1]

Отже мова йде не просто про розгляд системи, у якій одиницею виступає певна тема або її частина. Важливим є принципи, методи та прийоми, що формують процесуальні якості інтелекту. Процес структурування повинен відбуватися таким чином:

- Перетворення згорнутого пояснення у розгорнуте – разукупнення.

- Пояснення його логічну структуру та дидактичний аспект визначається формою зв'язку між аргументом та тезисом. Піраміда понять повинна завершуватися кульмінацією. (А.М. Сохор)

- Виведення приписів

- Виділення найменших одиниць засвоєння.

Структурування навчального матеріалу у відповідності з вище окресленими принципами та методами дозволяє досягти не тільки міцного засвоєння знань, а й завдяки спеціальному використанню розумових процедур сприяє формуванню інтелектуальних умінь.

Література:

1. Коротяев Б.И. Учение – процесс творческий: Кн. для учителя: Из опыта работы. – 2-е изд., доп. и спр. – М.: Просвещение, 1989. – 159с.

2. Лазаревский С.В. Формирование общеучебных интеллектуальных умений у старшеклассников (на материале дисциплин естественнонаучного цикла): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – Киев, 1989, - 130 с.

3. Эрдниев П.М., Эрдниев Б.П. Системность знаний и укрупнение дидактической единицы // Советская педагогика. - №7. – 1975. – С.75-80.

О.В. Ковальська

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНООРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Важливим завданням сучасної освіти нашої незалежної держави є формування естетичних цінностей молоді, тому в наш час проблема естетичного виховання є актуальною.

Актуальність цієї проблеми полягає в неудосягненості можливостей освітнього процесу, який повністю не реалізує особистісний потенціал учнів, не стимулює їх до вільного самовираження, саморозвитку. І в свою чергу сучасний вчитель повинен переосмислити й переорієнтуватися, оновити свої форми й методи вивчення того чи іншого предмету. На сучасному етапі розвитку освіти існує необхідність в реорганізації системи навчання.

За основу поновленої освітньої системи, на нашу думку, необхідно брати:

- особистісноорієнтований підхід до організації навчання в загальноосвітній школі, який дасть можливість в певній мірі розкрити творчий потенціал учня, його самоутвердження в школі;

- неповторність індивідуальності кожного учня, що допоможе виховати естетично розвинуту, духовно багату особистість.

Поняття “естетичне виховання” в науковій літературі трактується як цілеспрямований систематичний вплив на особистість з метою її естетичного розвитку, а саме – формування творчо активної особистості,

здібної сприймати та оцінювати прекрасне в труді, природі, суспільних відносинах з позиції естетичного ідеалу, а також відчувати потребу в естетичній діяльності. Зміст естетичного виховання включає в себе формування знань, умінь, навичок, виховання естетичних почуттів, смаків, інтересів.

Результативність особистісно-орієнтованого навчання в естетичному вихованні можлива при спиранні на потреби учня.

У науковій літературі значне місце відводиться таким потребам учнів, як:

1. Індивідуальна вираженість – це життєвий шлях людини у суспільстві, це свідомість і самопізнання людини, це коли особистість, як свідомий суб'єкт розуміє не тільки оточуючих, але й себе у своєму ставленні до оточуючих.

2. Духовна потреба людини – це внутрішній світ людини, її морально-етичні цінності. Це пошук істини і сенсу життя людиною. Це пізнання людиною свого “я”, потреба людини слухати класичну музику, читати книги, ходити до театру. Вміння людини оцінювати навколишній світ, людське оточення.

3. Пізнавальні потреби – це рівень розумового розвитку особистості, її жага до пізнання, підвищення свого інтелекту. Потреба людини у навчанні.

4. Соціальні потреби – це соціальний успіх людини, а звідси впевненість в собі у суспільстві. Це ще й потреба у аффіліації, тобто прагнення людини допомогти іншим. Це вміння людини жити в суспільстві за його законами і водночас проявляти інтерес чужиність, допомогу іншим.

5. Потреба самоактуалізації – це потреба в розумінні особистого шляху, це реалізація своїх можливостей і здібностей. Людина, яка досягає рівня самоактуалізації, повністю реалізувавши свої здібності і можливості, постає як свідомо особистість. Потреба самоактуалізації це і розуміння людиною своєї мети в житті і шляхів її досягнення.

6. Потреба діяльності – це потреба в організаційній роботі, розуміння задач, які ставить перед людиною суспільство, і в свою чергу виконання обов'язків, які постають перед людиною.

Потреби людини необхідно розглядати як особливий психологічний стан індивіда, як не співвіднесеність в психіці особистості внутрішніх і зовнішніх умов діяльності. Потреба – це джерело активності людини.

У зв'язку з викладеним вище, можна визначити основні задачі та завдання естетичного виховання в системі особистісно-орієнтованого навчання:

– забезпечувати комплексний підхід до розвитку особистості (включати трудове та морально-естетичне виховання);

– впроваджувати інноваційні технології навчання (на основі сучасних методологічних досліджень);

– охоплювати всі сфери життєдіяльності учня, а саме – глибину його мислення, почуття, характер вибірковості та настановлення;

– забезпечувати набуття пізнавального досвіду учнями, закріплення в різновидах учбової праці активної пізнавальної позиції та творчого стилю пізнання.

Позитивного результату в вихованні естетично розвиненої особистості в системі особистісно-орієнтованого навчання вчитель може отримати, враховуючи в своїй роботі такі умови:

- враховувати вікові та індивідуальні особливості кожного учня;
- педагогічна взаємодія, співпраця та співтворчість вчителя та учня;
- творчий підхід вчителя до навчального процесу (упровадження інноваційних, нестандартних методів навчання);
- свобода вибору учнями учбових завдань, направлених на розвиток творчого потенціалу особистості та забезпечення можливості для їх самореалізації й самоутвердження;
- активна позакласна діяльність (гуртки, студії, творчі вечори, відвідування концертів тощо).

Такі умови допоможуть вчителю виховати в учнів позитивне відношення до навчання, активізувати діяльність учня, стимулювати самостійність, вміння самостійно приймати рішення та об'єктивно оцінювати здобуті результати, виховувати творчу особистість.

Таким чином, головною метою естетичного виховання учнів в системі особистісноорієнтованого навчання є духовно збагатити учня, сформувати естетичну культуру, виховати цілісну особистість.

А.Л. Савченко

ПРИОРИТЕТНОЕ ЗНАЧЕНИЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ В ИЗУЧЕНИИ СИНТАКСИСА

В связи со стремительным развитием науки и техники возникла необходимость в новых методах познания наиболее сложных явлений действительности. Моделирование является одним из них. Моделирование представляет собой исследование явления ("оригинала") на модели. Смысл моделирования заключается в том, чтобы по результатам опытов на модели можно было судить о явлениях, происходящих в "оригинале". Метод моделирования успешно применяется в самых различных сферах: во многих областях науки технического профиля, в производственной деятельности, в экономике, в философии, в педагогике, в психологии. Формальное изучение любого круга вопросов, связанного с нашим повседневным опытом, начинается с замены реальных объектов некоторыми подходящим образом выбираемыми их абстрактными описаниями, идеализациями, выбираемыми таким образом, чтобы в этих идеализациях были отражены именно те свойства исходных объектов, которые мы собираемся изучать.

В прошлом веке в практику обучения языку были введены обобщающие схемы, опорные конспекты, модели, которые позволяют обучающимся при минимальных временных затратах повторить изученное и закрепить имеющиеся навыки и умения. Структурирование материала является перспективным направлением при обучении языку на всех его уровнях. Обращение к лингвистическим моделям предполагает вместо скрытых от нас свойств объекта изучить заданные в явном виде свойства модели и распространить на объект все те законы, которые выведены из модели. При этом к формальному описанию различных лингвистических явлений, к построению их моделей ученые обращаются не только при решении задач прикладного характера, но и при толковании и определении целого ряда фундаментальнейших понятий языковедения, таких, например, как лексико-грамматический разряд, значение, фонема, слово, предложение и др.

Особенно эффективным моделирование оказалось в синтаксисе, так как обращение к моделям делает возможным максимально обобщенное

і економне описання синтаксического строя языка. Сведения, зафиксированные на моделях, необходимы обучающимся при анализе дидактического материала, представляющего собой простые и сложные предложения, а также при самостоятельном составлении таких конструкций.

Введение понятия модели предложения отвечает общему стремлению к формализации и моделированию лингвистических объектов, которое свойственно разным направлениям и областям современного языкознания и в котором отражаются запросы века, а также целям практического применения описательного синтаксиса. Отвлеченные образцы стоят за всеми словосочетаниями, простыми и сложными предложениями, употребляемыми в речи, в составе текстов или как отдельные высказывания. Эти образцы и есть простые и сложные предложения, рассматриваемые как единицы языка. В современной науке они называются моделями или формулами предложений.

По представленным моделям предложений различного уровня можно не только определить виды предложений, но и наглядно представить их структуру, а также связующие средства (в случае сочинительной или подчинительной связи). Использование моделей помогает закрепить полученные ранее теоретические знания, а также конкретно рассмотреть их практически.

Неоднократное обращение к моделям позволяет обучающимся четче увидеть особенности каждого вида предложения как с точки зрения семантической организации, так и грамматической.

С помощью моделей эффективно организуется повторение, обобщение и систематизация комплексных знаний о синтаксической природе как простых, так и сложных предложений.

Л. Удовиченко

ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ – ПЕРСОНАЖА ПРОЗОВОГО ТВОРУ У 5-МУ КЛАСІ: ПЕРШИЙ ЕТАП ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Вітчизняна школа взяла за мету формувати всебічно розвинену особистість, вільну від догм, самостійно мислячу, творчу, спроможну розв'язувати різні життєві проблеми. А досягти цієї мети, як стверджують науки психолого-педагогічного циклу, можна за умови особистоорієнтованого навчання, яке включає зосередження на потребах учня, діагностичну основу навчання, переважання навчального діалогу, співпрацю, співтворчість учня і вчителя, ситуації вибору і відповідальності, турботу про фізичне та емоційне благополуччя дітей, пристосування методики до навчальних можливостей, стимулювання розвитку та саморозвитку учнів тощо.

Співробітництво вчителя й учня, їхня співдружність і співтворчість значною мірою забезпечують створення так званої "ситуації успіху", сприятливих умов для розкриття потенційних можливостей дітей, реалізації їх особистісних властивостей. Відомий психолог Віготський зазначав, що в процесі співробітництва дитина виявляється сильнішою і розумнішою, ніж у самостійній роботі, вона піднімається вище за рівнем інтелектуальних труднощів, розв'язаних нею. Вельми важливо враховувати ці наукові положення у процесі літературної освіти учнів, зокрема у вивченні образів – персонажів, оскільки саме вони стоять у центрі будь – якого художнього твору.

Проблема вивчення образів-персонажів у курсі літературної освіти була і залишається однією з актуальних у сучасній методиці. Як засвідчує досвід, лише струнка й продумана технологія навчання, спрямована на усвідомлення компонентів цього поняття, може бути дієвою складовою формування повного розуміння структури та змісту кожного вивчаного художнього твору, його своєрідності та ролі у процесі літературного розвитку. Це повною мірою стосується і середніх класів, коли закладається фундамент літературної освіти, морально-естетичного розвитку учнів, формується культура читання, коли здійснюється необхідна підготовка до повноцінного спілкування з художніми текстами, набуваються знання для подальшого творчого сприйняття творів мистецтва слова.

Варто зазначити, що з поняттям „образ-персонаж” учні знайомляться ще у початковій школі, коли вчать слідувати за перебігом подій у тексті, що читаємо, називати й оцінювати вчинки персонажів, розповідати про героя твору. Таким чином вони вже попередньо підготовлені до найпростішого узагальнення стихійних спостережень над літературним героєм, оскільки такі його складові, як риси характеру, розумові здібності, ідеали, прагнення, якості особистості та ін. було розглянуто у попередньо вивчених творах.

У 5-му класі читачі вже спроможні виконувати складніші завдання, ніж перераховувати події, „бачити” зображуване, висловлювати свої почуття до героя. Але це не означає, що на цьому етапі літературної підготовки необхідно дати учням повне тлумачення поняття про образ-персонаж. Досить зосередитися на найпростішому його розумінні. Таким чином, за Н.Кудряшовим, здійснюватиметься процес творення поняття, що включає поряд із спостереженням також відчуття, сприйняття й уявлення. Вчений зазначає, що у вивченні літератури необхідно йти від накопичення запасу художніх вражень, розуміння й роздумів над прочитаним до досягнення теоретичних понять.

У такому разі можна стверджувати, що у 5-му класі робота над вивченням поняття „образ-персонаж” має два етапи: початкове уявлення про поняття, коли відбувається спостереження за героєм твору, та формування найпростішого поняття, коли підводиться підсумок, теоретичне узагальнення спостережень. За такої побудови роботи над образом-персонажем учні отримують ті знання, які допомагають їм вдумливо читати, слідувати за деталями тексту, „бачити” героя за вчинками та поведінкою, його зовнішність, оточуючий світ, зображений у творі. До того ж, головне для учнів 5-го класу у вивчаному творі – події, вчинки героїв, їх поведінка. І варто зосередити увагу саме на тих епізодах, де виявляється специфіка характеру образів-персонажів, їх особисті рішення та цінності. Тому на цьому етапі роботи важливим можна вважати не теоретичне визначення образу-персонажа, не формальне його усвідомлення, а реальний зміст поняття, вплив на сприйняття та тлумачення літературного героя.

Учні 5-го класу вже навчені розбиратися у нескладних взаєминах та вчинках дійових осіб, орієнтуються у невеликих за обсягом художніх творах. Але їм складно мотивувати вчинки героя, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями у творі, чому і варто приділяти увагу саме у цьому класі, починаючи з осягнення слів „подія”, „вчинок”, „поведінка”. Досить успішно це завдання можна виконувати під час розгляду міфів, народних та літературних казок, які не ускладнено розгорнутими описами, де майже не розкрито внутрішній світ героїв. На такому матеріалі найдоцільніше визначати, як образ-персонаж виявляє себе у вчинках, діях,

поведінці.

На важливість розгляду подій, встановлення взаємозв'язку між ними, мотивування вчинків персонажів казок, визначення причинності на основі мотивування поведінки звертали у своїх працях увагу вчені-методисти О.Бандура, Л.Мірошниченко, Є.Пасічник, М.Рибнікова, М.Снежневська та ін., стверджуючи, що це не тільки установка на розуміння ознак поняття, яке формується, а й один з аспектів аналізу художнього твору, цілеспрямоване керівництво діяльністю школяра. Оскільки практичні вміння аналізувати образ літературного героя починають складатися задовго до того, як учні засвоїли відповідне поняття, то основним шляхом у його осягненні є просування від живого спостереження за розвитком подій до осягнення зовнішніх та внутрішніх їх зв'язків через мотивування вчинків та поведінки.

Така робота також дозволяє зосередити увагу дітей на моральних проблемах виучуваного твору, збагачує уявлення про життя, людей, їх духовний світ. А поряд з цим здійснюється вплив на почуття та моральні переконання учнів, на формування світогляду.

Л.В. Кужільна

ТРАГІЧНА МОДЕЛЬ СВІТУ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЛІРИЦІ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

У 60-х роках у поезії шістдесятників наскрізною трагічною емоцією є усвідомлення суперечності між поняттями “рідна земля” і “рідна країна”. Їх внутрішнє мовлення виражає такі рефлексивні моменти як протистояння митця і влади, бачення суспільства соціально структурованим, коматозний стан політичної волі українців, трагедія втраченого, обдуреного покоління. Явна недооформленість, непроявленість образності – це аргумент поета, на якому він говорить з самим собою. Мовна стереотипізація мислення, словесні еталони, трансцендентна символіка, архетипи найрізноманітніших рівнів виступають як фільтр мислительної діяльності у В.Стуса. Самовиявлення мови, логоморфна інтерпретація світу дали можливість поету у перших своїх збірках виступити “репрезентом нашої нації”, поневоленого народу в контексті його “трагічного часу” і “трагічного простору”.

Поети прагнуть дійти до нетлінної і пречистої плоти, усвідомлюючи земне існування людини як тінь, що відбивається в розумі, в єдину іпостась без злиття Божого і тлінного ества. Біль лікує душевну сліпоту. І в цьому катарсисна сила трагедії як однієї з творчих засад мистецтва, трагізм у їх поезії пов'язаний з палкою проповіддю діяння і духовної героїки. З одного боку “я” поета – самотнє, з містичним страхом перед собою, замучене безвихідністю нав'язаного існування, вимушеного способу життя, а з другого – трагедія зіткнення “двох див” – руйнівного і творчого, злого і доброго. Вони наполегливо, на грані життя і смерті, прагнуть відкрити себе у світі і світ – у собі, причому світ безмежного, незмірного, який не вмістить жодна, сформована ще старшим поколінням, мірка, прагнуть залишити нащадкам пристрасть і гнів, радість і муки, а не ошукану могилу. Людина в поезії Л.Костенка, І.Драча, М.Вінграновського, В.Симоненка з глибоким подивом починає розуміти ідею філософської ідентичності зовнішнього і внутрішнього. Але у 70-80-х рр. уже нема того безумовно впевненого

голосу, тих голосних інтонацій, нема розгалужених каталогів метафор. А залишилися тільки ключові (“В думки твої, як з моря в море Підводний човен” – Д.Павличко, “Ти б завернула, та немає ні слів, ні голосу нема” – В.Вінграновський, “Не флейта, не ліра, не цитра, а батіг” – Л.Костенко, “Серце інколи озирається... розстріляна скрипка в крові” – І.Драч, “Занурені на душ розверсте дно, лежать сини, як вимерзле насіння” – В.Коротич). Суміш реально страшного і відверто фантастичного – у сукупності складається якийсь трагічний філософський фарс, де найголовніше не зрадити високих морально-етичних законів національного життя, душі, людини. Поетам моторошно чується без краю свого, без народу, яких кожен мусить творити сам зі свого зболілого серця.

У “великому моральному Тексті” їх поезії народжується ідея трагічного “стрітєння”. вічності і національного чину, матерії і Святого Духу. У В.Стуса чітко спостерігається, з одного боку, несамовиті екстази й нагнітання, буяння поетичної експресії (“поетична манера”), з другого – розважлива філософська заглибленість, відображення у формах життя, конкретика дійсності, її жива плоть, ваговита дозрілість речей, “лагідна округлість форми”. Нова поетична філософія і естетика, яку В.Стус назвав “естетикою страждання”, утверджували потребу самоусвідомлення людини через почуття екзистенційного протистояння “масовій” психології, через спробу входження у “Велике горе” свого народу. Якщо в перших збірках В.Стуса, дух – це крик плоти, то в “Палімпсестах”, в останніх його творах, – це роздираючий свідомість дуалізм, пошуки шляхів подолання в собі інтенсивного плану, утвердження екстенсивних форм вираження.

У 90-х роках “я” поетів – пристрасне, патетичне, сповнене благородства, лицарства, толерантності, шляхетності, переповнене спрагою ідеальної любові до України, мови, культури. Це людина, що заплатила за любов і життєлюбство стражданням і відчаєм, після гірких розчарувань відчула справжню ціну “свята засинання й просинання”. У слові кожного з поетів – і Л.Костенко, і М.Вінграновського, і Б.Олійника – виходять з нього гени його особистості, гени тієї особистої генеалогії, до якої він належить. І тому словом входячи в іншу особистість, він починає в ній новий особистісний процес. Синестезичні образи (архетипи вогню, кола, квадрата, сосни, Христа, аніми, анімусу) відтворюють картину чисто української ностальгії: у трагедії розп’яття зникає роз’єднаність розуму і духу. Ліричний герой побитий, подряпаний, обпечений, прохоплений одвічною мерзлотою і мерзотою національного життя. Недаремно В.Стус розуміє свою трагедію як прояв трагедії людини в історії, що для української свідомості є знаковим: світ бачиться моторошним, страшним, зизооким і нестерпним. Образ Божої тверді як нескінченно великий обсяг вічності розглядається як “благословенна смерть”. Його біль – це не просто вимушений стан буття, свідчення антагоністичності світу й людини. Поети-шістдесятники інтуїтивно передчувають те, що сучасні філософи називають самотністю людини і нації в світі. Україна знаходиться в глибокій смерті духу, що його поглинув дух повсталих, але нешляхетних “корундів”.

СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ОСВІТЯНСЬКИХ ПОСЛУГ І ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Особистісноорієнтована освіта передбачає розширення освітянських послуг з метою безперервного й всебічного навчання. Із крахом радянської тоталітарної системи поступово зникає жорстка регламентація у галузі освіти, де діяв трамвайний закон „Не висовуйся!” В умовах децентралізації економіки, формування ринку праці та ринку освітянських послуг кожний навчальний заклад намагається стати конкурентноспроможним, інакше ринок виштовхне або поглине його.

Проаналізувавши світовий і вітчизняний досвід реформування освіти та соціально-економічні вимоги суспільства, ми визначили пріоритетні вектори нашого подальшого розвитку у напрямку створення міжрегіонального навчально-наукового комплексу.

Цей процес розпочався у середині 90-х років минулого століття, продовжується й вдосконалюється сьогодні. 1996 року на навчальній базі технікуму був відкритий приватний фінансово-економічний ліцей, де навчалися підлітки 8-11 класів. Це стало першим кроком до формування безперервної освіти та створення власного ринку освітянських послуг. Успішне розв'язання проблем надихнуло нас на пошуки власної моделі безперервної фінансово-економічної освіти у північно-криворізькому регіоні. В 1998-1999 роках ми заключили тристоронні угоди з вищими навчальними закладами приватної та державної форми власності, а саме: Міжнародним університетом фінансів (МУФ, м. Київ) та Запорізьким державним університетом (ЗДУ, м. Запоріжжя), де правовим гарантом і третьою стороною було Міністерство освіти та науки України.

Так склався і вже п'ять років успішно функціонує Криворізький навчально-методичний комплекс.

Створення міжрегіонального навчально-наукового комплексу дало можливість ефективно і раціонально використовувати навчальні, спортивні та інші площі, обладнання, кадровий потенціал тощо.

Щоб знизити напруженість у працевлаштуванні молодих спеціалістів, ми створили агенцію КТЕУ, яка працює на Криворізькому внутрішньому ринку праці з підприємствами різних форм власності. Задіяно три напрямки: працевлаштування випускників, допомога громадянам, що бажають отримати або змінити роботу, надання послуг у підборі персоналу. Позитивна динаміка досягається завдяки цілеспрямованій роботі по укладанню тристоронніх угод: підприємство - керівник технікуму - студент.

Власний досвід і досвід інших навчальних закладів України [2, 3, 4] дає можливість зробити висновок, що найбільш ефективними напрямками розширення ринку освітянських послуг є: контрактне навчання. Друга освіта, підвищення кваліфікації або перепідготовка кадрів, створення інформаційно-комп'ютерних і редакційно-видавничих центрів, відеолабораторій і фотостудій, електронних бібліотечних каталогів і електронних бібліотек, електронних методичних центрів, картинних галерей з постійно діючими виставками-продажами картин, студентських готелів, барів, автостоянок, автоофісів, танцкласів, дискотек тощо.

На жаль, через мовну та соціально-побутову нестабільність, на

Криворіжжі скоротився такий прибутковий напрямок освітніх послуг як навчання студентів-іноземців. Невирішеною лишається проблема обґрунтованого встановлення ціни на додаткові послуги.

Власне кажучи, ми знаходимося ще на початку формування ринку освітянських послуг як кількісно, так і якісно.

Література:

1. Андрущенко В. Економічна освіта ринково спрямованого суспільства //Вища освіта України. 2002. - № 2. - С. 13 – 15.

2. Кризь терни: Нариси становлення приватної вищої освіти в Україні /Народна українська академія /Під заг. ред. В. І. Астахової. – Х., 2001. – 312 с.

3. Лященко Л. Освіта ХХІ століття: тенденції професіоналізації //Вища освіта України. – 2002. - № 1. – С. 83 – 88.

4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. – К., 1997. – 348 с.

Б.М. Вербій

ПРОЕКТНА МЕТОДИКА НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНООРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Говорячи про значення і вивчення англійської мови у Фінансово-економічному ліцеї для успішної розбудови України з новою соціальною, економічною і політичною структурою маємо на увазі, що вивчення будь-якої мови взагалі сприяє значною мірою всебічному розвитку особистості, створює умови для вільного спілкування, відкриває для ліцеїстів доступ до скарбниць людської мудрості, життєвого досвіду. В умовах ринкової економіки спеціаліст будь-якого напрямку повинен виробити конкурентноспроможну продукцію і вивести її на ринок.

Формула успіху проста: добре мислити, більше працювати і бути на півкроку попереду.

У налагодженні економічних зв'язків України зі світовим ринком все більше зростає потреба в спеціалістах з економіки, які були б готові не лише до усного спілкування на професійні теми англійською мовою, а й вміли кваліфіковано вести ділове спілкування. Важливу роль у становленні таких спеціалістів мають відігравати економічні знання людини. Ринкова економіка передбачає, що економічні знання необхідні всім: і тим, хто має власну справу, і тим, хто влаштовується на роботу. Без них не обійтись ні в сім'ї, ні в стосунках між людьми. Фундаментальні економічні знання потрібні державним службовцям та політичним діячам. Економічні знання також формуються та застосовуються на уроках англійської мови. У вік інформації виникає нова модель кар'єри, яка обумовлена законами ринку. Стабільна робота відійшла у минуле і все частіше змінюється поняттям „проект”. Разом з цим змінюються підходи в оцінці людей – не за посадою, а за компетентністю. Сьогодні нам не гарантують постійної роботи, але навички та вміння здобуті при виконанні того чи іншого проекту стають товаром, який користується попитом на ринку праці.

Найбільш очевидно це відображується у методах навчання. За останні часи у методах навчання простежується загальносвітова направленість на гуманізацію освіти. І це знаходить своє відображення у викладанні англійської мови у Фінансово-економічному ліцеї, в орієнтації процесу навчання на розвиток особистості.

Сьогодні формується ще одна тенденція в освіті – проєктивність. Вона тісно пов'язана з проєктною культурою, яка виникла, як результат об'єднання двох напрямків в освіті, які до цих пір не перетиналися – гуманітарно-художнього та науково-технічного. Проєктна культура є тією загальною формою, в якій реалізується мистецтво планування, винахідництва, творення, виконання та оформлення, і яка визначається, як дизайн або проєкт.

Яскравим прикладом використання проєктної методики є курси Project English, Hot Line, опубліковані видавництвом Оксфордського Університету. Автор Том Хатчинсон, директор інституту по вивченню англійської мови при Ланкастерському університеті, спеціаліст в області комунікативного навчання граматики.

У Фінансово-економічному ліцеї є певний досвід використання проєктивної методики у процесі вивчення англійської мови. Чому саме проєктна методика? - тому що проєктна робота мотивує; - тому що проєктна робота особистісно орієнтована; - тому що проєктна робота має загальноосвітню та професійну цінність.

Література:

1. Б е з р у к о в а В. С. Педагогика: проєктивная педагогика. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
2. В о л к о в И. П. Цель одна – дорог много: проектирование процессов обучения: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
3. К л а р и н М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М.: Арена, 1994. – 221 с.
4. С е р и к о в В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем. – М.: Логос, 1999. – 168 с.

В. В. Белікова

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ “ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ”

Обновлення змісту “Історії української музики” – дисципліни, що викладається у вищих навчальних закладах, – залежить від появи нових музичних опусів у творчості вітчизняних національних композиторів. Кожен новий твір – це нове художнє висловлювання автора, його погляд на добре відомі й вічні теми. Історія української музики, як пріоритетна дисципліна, що відбиває розвиток національної музичної культури, охоплює різні гілки музичної творчості, у контексті якої фортепіанна музика посідає особливе місце. Значущість її впливає з надзвичайних виховних можливостей останньої. Побудована на широкому розмаїтті пісенно-танцювальних народних мелодій, українська фортепіанна музика, відтворюючи пейзажі рідної Батьківщини та української природи, здатна формувати і виховувати високі моральні якості людини, її різноманітні духовні потреби. Саме тому підвищений емоційний тон музичних творів для дітей та юнацтва межує з ліричними, м'якими тонам, утворюючи багату музичну палітру української фортепіанної музики як такої.

Фортепіанна музика Б. М. Фільц складає яскраву сторінку в сучасній українській музиці й репрезентує стильовий напрямок, що став майже головним у розвитку національної інструментальної музики 60-70 років ХХ століття. Мова йде про насичення фортепіанних п'єс фольклорним

матеріалом, який опрацьовувався композиційними засобами, притаманними неоромантизму та імпресіонізму. У цьому відношенні цікавим є цикл “Київський триптих”, присвячений святкуванню 1500-річчя Києва. Три мініатюри складають єдиний фортепіанний цикл, ідейно-тематична основа якого пронизує усю драматургію твору, і можуть сприйматися як окремі незалежні фортепіанні п’єси. Та в процесі опрацьовування музичного матеріалу простежується особлива єдність циклу.

Перша частина циклу – *Ostinato Largo* – асоціюється з утворенням образу Дзвонів, які з стародавніх часів були символом могутності та великого об’єднуючого початку усієї Київської держави. За життєвими традиціями Київської Русі саме церковним передзвоном скликався народ на майдані біля церкви під час великих всенародних свят або в годину важких випробувань країни для прийняття важливих державних повідомлень та рішень. Авторка вдало застосовує полярні звукові реєстри, поєднання в єдине гармонійне сполучення інтервалів чистої квати та квінти, м’які ритмовані зрушення – синкопи, так характерні для музичної мови Фільд. Вільне розгортання образної драматургії циклу сприяло широкому застосуванню особливої “живописної” мікро драматургії, в контексті якої природно сполучаються акордові звороти та мелодична лінія стародавнього наспіву. Для створення музичного образу величавого і гордого міста на Дніпрі – Києва, композиторка використовує посліпку, побудовану на автентичних мотивах лаврського розспіву XVIII століття.

Друга п’єса триптиху – *Toccata Vivace* – виступає повним контрастом до попередньої мініатюри циклу. Контраст виявляється у сполученні різних засобів музичної виразності: у темпі, у фактурі викладання музичного матеріалу, у тональному та динамічному планах. *Toccata* відіграє особливу роль в загальній структурі та розвитку всієї образної драматургії циклу. У циклі вдало та майстерно поєднуються досить контрастні засоби музичної виразності та виконавської техніки піаніста. Так, поряд з арпеджованими акордами (тт. 14, 16, 29, 36, 38), які нагадують заспіви стародавніх українських народних дум і, саме тому, передбачають їх виконання повнозвучним та соковитим звуком, автор використовує акордову техніку так характерну для музичного мислення та фортепіанного виконавства епохи Романтизму. Конкретне змістовне значення набувають такі засоби музичної виразності, як динамічна лінія твору, тональний план та метро-ритмічний малюнок п’єси. Так, динамічне розгортання гнучко дотримується розвитку музичних фраз. Починаючи зі звучання на тр злет динаміки звучання досягає до *f* (тт.), а друга хвиля музичного розвитку від звучання на *p* досягає *sf* (тт. 14, 16). Складається враження поєднання кожної нової хвилі із загальним бурхливим потоком музичного вислову, що доносить до слухача нові та важливі історичні факти з життя українського народу. Далі в темповому зрушенні на *accelerando* “музична злива” готує слухача до сприймання серединної частини мініатюри. Змінюється вся фактура викладання музичної тканини. Квадратна будова шістнадцятих нот замінюється тріолями. Складається відчуття необхідності для композитора раптового відхилення від загальної музичної розповіді з метою відтворити в музичній тканині середньої частини емоційний стан людини, на долю якої випали страшні та важкі випробування. Драматизація розвитку музичної образності посилюється появою пульсуючих акцентів на відносно сильних долях такту (тт. 15, 17, 18), що само по собі вносить велике динамічне напруження. У середній частині другої мініатюри циклу

(тт. 19-29) композиторка демонструє чудову звукову знахідку, майстерно продовжуючи відтворювати лінію Дзвонів, яка починає своє звучання ще з перших тактів *Ostinato*. Якщо в першій мініатюрі твору тема Дзвонів відтворюється акордовими сполученнями протягом всієї п'єси, то в *Toccata* тема Дзвонів витончено влітається в звукове мереживо всієї музичної тканини другої мініатюри.

Третя п'єса циклу *Maestoso* сприймається певним підсумком розвитку всього музичного матеріалу, всієї авторської думки, закладеної композиторкою у фортепіанний цикл. Загальний темп її *Largo maestoso* і в цьому відношенні вона перегукується з першою мініатюрою *Ostinato*. Навіть в перших чотирьох тактах заключної п'єси слухачу неважко почути тему Дзвонів, яка аналогічно в *Ostinato* теж викладається акордовою фактурою. Тільки тепер головна тема циклу відтворюється композиторкою в низькому регістрі і звучить більш впевнено і гордо, стверджуючи велич й силу в Києва та всього українського народу.

Фортепіанний цикл Б. Фільц "Київський триптих" належить до визначних творів сучасної української інструментальної музики. Продовжуючи славні традиції провідних музикантів України – М. Лисенка, С. Людкевича, Л. Ревуцького, М. Колеси та інших, фортепіанна музика Б. Фільц посідає значне місце у загальному доробку композиторів країни. Велику роль в цьому відіграє національний характер музики, який виявляється в усьому комплексі виражальних засобів музичної мови композиторки. Саме своєрідний національний менталітет її музики надає творам Богдани Фільц неповторного і самобутнього характеру. Особлива ширість емоційного вислову, яскрава образність її фортепіанних творів ставить їх у ряд високомистецьких композицій європейського рівня.

І. Г. Любар

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Є давні проблеми людства, які з часом не розв'язуються, а навпаки – загострюються. До таких належить проблема природокористування. Планеті притаманні глобальні екологічні кризи, зокрема суперзабруднення повітря, ґрунтів, води, космосу, посилення парникового ефекту, радіації, поява озонових дір, кислотних дощів тощо.

Загострення екологічної кризи триває і вчені вважають, що сьогодні, якщо не вжити загальнопланетарних зусиль з охорони природи, то найближчим часом життя на планеті опиниться під загрозою знищення.

Ця проблема особливо актуальна і для України. В наслідок недбалого господарювання відбулося забруднення промисловими відходами повітря, води, радіаційного забруднення земель, вод, лісних масивів, різко зросло електромагнітне навантаження. Погіршення екологічної рівноваги негативно вплинуло на стан здоров'я українців, що став катастрофічно погіршуватися.

До регіонів з кризовим станом екології відноситься і Криворіжжя. Забруднення атмосферного басейну, місцевих рік і водойм, руйнування ґрунтів кар'єрним засобом добування залізної руди, накопичення промислових відходів у шлакоховищах тощо. Все це наслідки